

Ioana-Celina PAȘCA

Drept penal internațional

Curs universitar

Ediția a II-a,
revăzută și adăugită

Universul Juridic

București

-2024-

Cuprins

Abrevieri.....	5
TITLUL I. CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE	7
Capitolul I. Formarea dreptului penal internațional.....	7
1.1. Drept internațional penal și drept penal internațional. Distincții și conexiuni.....	7
1.2. Geneza și evoluția dreptului penal internațional	11
1.3. Vespasian V. Pella și rolul său în promovarea dreptului penal internațional	16
Capitolul II. Instituții implicate în aplicarea dreptului penal internațional	19
2.1. Tribunalele penale internaționale <i>ad-hoc</i>	19
2.1.1. Tribunalele militare internaționale.....	20
2.1.1.1. Tribunalul militar internațional de la Nürnberg	20
2.1.1.2. Tribunalul militar internațional pentru Orientul Îndepărtat (Tribunalul militar de la Tokyo).....	22
2.1.2. Tribunalele penale internaționale pentru fosta Iugoslavie și Ruanda	23
2.1.2.1. Tribunalul penal internațional pentru fosta Iugoslavie.....	23
2.1.2.2. Tribunalul penal internațional pentru Ruanda	26
2.1.3. Tribunalele penale internaționale mixte (speciale)	27
2.1.3.1. Tribunalul special pentru Sierra Leone	28
2.1.3.2. Tribunalul special pentru Liban.....	29
2.1.3.3. Tribunalul special pentru Irak.....	31
2.2. Curtea Penală Internațională	32
2.2.1. Două decenii de activitate.....	35
2.3. Curtea Penală Internațională <i>versus</i> tribunalul penal internațional <i>ad-hoc</i>	39
Capitolul III. Izvoarele dreptului penal internațional	43
3.1. Izvoarele dreptului penal internațional. Caracteristici	43
3.1.1. Statutele	44
3.1.1.1. Statutul Tribunalului penal internațional pentru fosta Iugoslavie	45
3.1.1.2. Statutul Curții Penale Internaționale.....	46
3.1.2. Convențiile internaționale și principiile dreptului internațional	48
3.1.3. Principiile generale ale dreptului desprinse de Curte din legile naționale reprezentând diferite sisteme juridice ale lumii	51
Capitolul IV. Principiile dreptului penal internațional.....	52
4.1. Principiul legalității incriminării	52

4.2. Principiul legalității pedepsei	55
4.3. Principiul neretroactivității legii penale	56
4.4. Principiul răspunderii penale personale	58
4.5. Principiul egalității în fața jurisdicției internaționale	59
4.6. Principiul unicității răspunderii penale	59

TITLUL II. DREPT PENAL INTERNAȚIONAL – PARTEA

GENERALĂ	61
-----------------------	----

Capitolul I. Crimele (infracțiunile) internaționale

1.1. Crimele internaționale – noțiune și clasificare	61
1.2. Elementele generale constitutive ale crimelor internaționale	64
1.2.1. Elementul material (<i>actus reus</i>)	65
1.2.2. Elementul subiectiv (<i>mens rea</i>)	66
1.2.2.1. <i>Mens rea</i> în jurisprudența tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	68
1.2.2.2. <i>Mens rea</i> în jurisprudența Curții Penale Internaționale	70
1.3. Cauzele de exonerare de răspundere penală	73
1.3.1. Iresponsabilitatea	74
1.3.2. Intoxicația	74
1.3.3. Legitima apărare	74
1.3.4. Constrângerea fizică sau morală	75
1.3.5. Eroarea de drept sau eroarea de fapt	76
1.3.6. Ordinul ierarhic și ordinul legii	76

Capitolul II. Răspunderea penală pentru crime internaționale

2.1. Răspunderea persoanei fizice pentru crime internaționale	77
2.2. Răspunderea statului pentru crime internaționale	80
2.3. Poate răspunde persoana juridică pentru crime internaționale?	82
2.4. Sistemul sancționator în dreptul penal internațional	87
2.4.1. Pedepsele în jurisprudența tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	88
2.4.2. Pedepsele prevăzute în Statutul Curții Penale Internaționale	89
2.4.2.1. Măsurile restaurative <i>versus</i> pedepse	90

Capitolul III. Forme de participare la comiterea infracțiunilor aflate

în competența tribunalelor penale internaționale

3.1. Autoratul/Autoratul mediat/Coautoratul	97
3.2. <i>Joint criminal enterprise</i>	98
3.3. <i>Joint control over the crime</i>	100
3.4. Contribuția la comiterea unei crime de către un grup de persoane	101
3.5. Instigarea	102
3.6. Incitarea directă și publică	104
3.7. Ajutorul, concursul sau orice altă formă de asistență la comiterea ori la tentativa de comitere a crimei	106

Capitolul IV. Protecția victimei în statutele tribunalelor penale internaționale	109
4.1. Drepturile victimei în Statutele tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	110
4.2. Drepturile victimei în Statutul Curții Penale Internaționale.....	112
Capitolul V. Răspunderea superiorului ierarhic	117
5.1. Răspunderea superiorului ierarhic în jurisprudența tribunalelor penale <i>ad-hoc</i>	118
5.2. Răspunderea superiorului ierarhic în reglementarea Statutului Curții Penale Internaționale. Elementul subiectiv	120
TITLUL III. DREPT PENAL INTERNAȚIONAL – PARTEA SPECIALĂ. CRIME INTERNAȚIONALE	125
Capitolul I. Crima de genocid	125
1.1. Crima de genocid în jurisprudența tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	125
1.2. Crima de genocid în reglementarea Statutului Curții Penale Internaționale	128
1.3. Subiectul pasiv	129
1.4. Elementul material (<i>actus reus</i>)	131
1.5. Elementul subiectiv (<i>mens rea</i>).....	135
Capitolul II. Crime împotriva umanității	138
2.1. Crime împotriva umanității în jurisprudența tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	138
2.2. Crime împotriva umanității în reglementarea Statutului Curții Penale Internaționale	141
2.3. Subiectul pasiv	141
2.4. Elementul material (<i>actus reus</i>)	143
2.5. Elementul subiectiv (<i>mens rea</i>).....	152
Capitolul III. Crime de război	153
3.1. Crime de război în jurisprudența tribunalelor penale internaționale <i>ad-hoc</i>	153
3.2. Crime de război în reglementarea Statutului Curții Penale Internaționale	155
3.3. Elementul material (<i>actus reus</i>)	157
3.4. Elementul subiectiv (<i>mens rea</i>).....	162
3.5. Crime de război. Clasificare.....	163
3.5.1. Persoane protejate prin Convențiile de la Geneva din 12 august 1949	163
3.5.2. Crime de război împotriva dreptului de proprietate și a altor drepturi.....	166

3.5.3. Crime de război prin utilizarea de metode interzise în operațiunile de luptă.....	168
3.5.4. Crime de război prin utilizarea de mijloace interzise în operațiunile de luptă.....	169
3.5.5. Crime de război împotriva operațiunilor umanitare.....	169
Capitolul IV. Crima de agresiune	171
4.1. Crima de agresiune în reglementarea Statutului Curții Penale Internaționale	171
4.2. Subiectul activ	175
4.3. Elementul material (<i>actus reus</i>)	177
4.4. Elementul subiectiv (<i>mens rea</i>).....	180
BIBLIOGRAFIE	183
Anexa I. Charter of the International Military Tribunal	195
Anexa II. Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia	202
Anexa III. Statute of the International Tribunal for Rwanda.....	217
Anexa IV. Rome Statute of the International Criminal Court	231

TITLUL I

CONSIDERAȚII INTRODUCATIVE*

Capitolul I

FORMAREA DREPTULUI PENAL INTERNAȚIONAL

1.1. Drept internațional penal și drept penal internațional. Distincții și conexiuni

Sintagma „drept penal internațional” este folosită pentru prima dată de Jeremy Bentham în lucrarea sa „*An Introduction to the Principles of Moral and Legislation*”, pentru a face distincție între dreptul penal al comunității statelor (dreptul ginților) și dreptul penal intern al unui stat¹.

Doctrina juridică a utilizat această noțiune pentru a desemna extensia dreptului național asupra raporturilor juridice cu elemente de extraneitate, de unde distincția care se face și în doctrina juridică română între dreptul internațional privat și dreptul internațional public.

Conform acestei distincții doctrinare, dreptul penal ca ramură a dreptului public, în măsura în care reglementează raporturi juridice penale cu elemente de extraneitate, ar constitui o subramură a dreptului internațional.

Aparent, noțiunile de „drept penal internațional”² și „drept internațional penal”³ par a avea același conținut, diverși autori folosind aceste denumiri pentru a trata în

* Dată fiind materia specifică a acestei cărți, dreptul penal internațional, redactarea a ridicat numeroase probleme terminologice. Am optat, cu predilecție, de câte ori a fost posibil, pentru varianta de traducere oficială în limba română a diverselor texte internaționale incidente. În privința hotărârilor tribunalelor penale internaționale, am avut în vedere atât varianta în limba engleză, cât și pe cea în limba franceză. În măsura în care traducerea în limba română a diferitelor concepte – care, în dreptul penal internațional, primesc adesea un sens autonom – ar fi indus confuzii cu instituții corelative consolidate din dreptul penal intern, am ales să păstrez varianta în limba engleză a conceptelor, însoțită, eventual, și de traducerea lor în limba română, care însă reprezintă doar un echivalent lingvistic, nu și unul conceptual. Aceasta este, de altfel, modalitatea în care procedează doctrina europeană generală de drept penal internațional. A se vedea, spre exemplu, lucrările menționate *infra* la notele 2, 9 și 10. În fine, în unele situații, opțiunea pentru varianta în limba engleză a conceptelor indică inexistența oricărui corespondent în dreptul național.

¹ I. Caracciolo, *Dal diritto penale internazionale al diritto internazionale penale. Il rafforzamento delle garanzie giurisdizionali*, Editoriale Scientifica, Napoli, 2000, p. 1.

² A. Huet, R. Koering-Joulin, *Droit pénal international*, PUF, Paris, 2001, pp. 1-3; G. Werle, *Diritto dei crimini internazionali*, Bononia University Press, Bologna, 2009, p. 35; M. Cherif Bassiouni, *Le fonti e il contenuto del diritto penale internazionale. Un quadro teorico*, Giuffrè Editore, Milano, 1999, pp. 9-16; F. Dean *et al.*, *Diritto penale internazionale. Lezioni agli studenti*, Casa Editrice Margiacchi-Galeno, Perugia, 1998, p. 145 și urm.

³ H. Ascensio, E. Decaux, A. Pellet (coord.), *Droit international pénal*, Éditions A. Pedone, Paris, 2000; I.A. Barbu, *Persoana fizică în dreptul internațional penal*, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 19; I. Caracciolo, *op. cit.* [nota 1], pp. 1-3.

final infracțiunile de genocid, infracțiunile contra umanității și infracțiunile de război, pe lângă aspectele de extensie a normelor penale naționale asupra raporturilor juridice penale cu elemente de extraneitate (extraterritorialitatea legii penale, extrădarea, cooperarea juridică internațională), fapt care menține asupra acestor discipline o „percepție confuză și nesigură”⁴.

Dreptul internațional penal ca ramură a dreptului internațional public⁵ reprezintă ansamblul de norme juridice cuprinse în convenții și tratate prin care statele, ca subiecte de drept, dispun reprimarea faptelor ilicite prin care se aduce atingere unor drepturi fundamentale ale comunității internaționale.

În concepția unui alt autor, dreptul internațional penal reprezintă „acel complex de norme de drept internațional general care reglementează răspunderea penală a indivizilor, pentru acele fapte care aduc atingere ordinii publice internaționale și constituie crime împotriva dreptului ginților”⁶.

În literatura juridică de drept internațional, răspunderea persoanei fizice pentru săvârșirea crimelor internaționale apare ca aparținând dreptului internațional public, persoana fizică fiind subiect limitat *ratione materiae* în dreptul internațional⁷.

Antonio Cassese, definind dreptul penal internațional, consideră, dimpotrivă, că această disciplină este rezultatul „unei înseminări reciproce între drepturile omului și dreptul penal”, posibilă prin înființarea jurisdicțiilor internaționale, cu statut propriu⁸. În acest fel, dreptul penal internațional dobândește independență și nu mai poate fi catalogat ca fiind un apendice al dreptului internațional interstatal⁹.

Analizând definițiile enunțate anterior, putem afirma că între cele două noțiuni, „drept penal internațional” și „drept internațional penal”, există suficiente deosebiri pentru a se individualiza ca domenii (subramuri) distincte ale oricărui sistem juridic, dar, în egală măsură, există și numeroase conexiuni.

Preferăm denumirea de „drept penal internațional”, deoarece raportul juridic dedus judecării în fața instanțelor internaționale este un raport esențialmente de drept penal, născut odată cu săvârșirea infracțiunii, sancționarea acesteia revenind în primul

⁴ S. Szurek, *Historique*, în *Droit international pénal*, H. Ascensio, E. Decaux, A. Pellet (coord.), *op. cit.* [nota 3], p. 7. În opinia autoarei, procesul de la Nürnberg a fost doar „pfeifa unei ordini juridice internaționale. Ulterior, dreptul internațional penal a devenit opera unei doctrine pe cât de îndrăzneță, pe atât de vizionară”.

⁵ A. Huet, R. Koering-Joulin, *op. cit.* [nota 2], p. 3. În același sens, G. Werle, *op. cit.* [nota 2], p. 35; I.A. Barbu, *op. cit.* [nota 3], p. 19: „Dreptul internațional penal este o ramură a dreptului internațional public care reglementează ansamblul problemelor penale ce se nasc pe plan internațional”.

⁶ F. Mantovani, *Diritto penale*, Cedam, Milano, 2001, p. 983.

⁷ C. Valentin, *Drept internațional*, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 271 și urm.

⁸ A. Cassese, *Opinion: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and Human Rights*, în *European Human Rights Law Review* nr. 4/1997, p. 329.

⁹ R. Sicurella, *Per una teoria della colpevolezza nel sistema dello Statuto della Corte penale internazionale*, Giuffrè Editore, 2008, p. 44. În opinia autoarei, disciplina ar trebui intitulată „drept penal internațional”, și nu „drept internațional penal”, întrucât ceea ce prevalează este componenta penală, și nu cea internațională, sediul materiei fiind, cu precădere, Statutele tribunalelor penale internaționale și jurisprudența acestora.

rând instanțelor naționale¹⁰ și doar în mod complementar Curții Penale Internaționale (art. 17 din Statutul CPI).

Dincolo de aceste controverse, înțelegem să tratăm doar modul în care raportul juridic penal născut prin săvârșirea unei infracțiuni cu caracter internațional poate fi soluționat de jurisdicția internațională, în măsura în care jurisdicțiile naționale nu acționează pentru tragerea la răspundere penală a celor vinovați de comiterea unor asemenea fapte.

Ceea ce particularizează dreptul penal internațional este natura raporturilor juridice reglementate, izvoarele sale și jurisdicția chemată să-l aplice.

Dreptul penal internațional reglementează raporturi penale de conflict născute ca urmare a săvârșirii de către orice persoană a unor crime împotriva umanității, a genocidului sau a unor crime de război, fapt care face ca dreptul penal internațional să se asemeze mai mult dreptului penal național decât dreptului internațional.

Destinatari ai normelor de drept penal internațional nu sunt statele, ci persoanele fizice, fapt care relevă esența calitativă a noii perspective asupra dreptului penal internațional¹¹.

Dreptul penal internațional este un drept supranațional¹², „aplicat de o jurisdicție supranațională în fața căreia suveranitatea națională nu are același rol ca în relațiile între state”¹³.

Dreptul penal internațional are ca scop „reprimarea acelor infracțiuni a căror sancțiune este prevăzută direct de dreptul internațional”¹⁴.

Autoritatea de lucru judecat a instanțelor naționale nu împiedică judecarea de către instanța internațională dacă procedura în fața instanței naționale avea ca scop să sustragă persoanele în cauză responsabilității penale pentru crime ce țin de competența Curții internaționale sau dacă aceasta nu a fost condusă în mod independent sau imparțial, cu respectarea garanțiilor prevăzute de dreptul internațional, ci într-un mod care, în circumstanțele date, era incompatibil cu intenția de a acționa persoana în justiție¹⁵.

Specific dreptului penal internațional general este faptul că raportul juridic se naște nu între state ca subiecte de drept distincte, ci între infractor, persoană fizică sau

¹⁰ E. Fronza, în *Introduzione al Diritto penale internazionale*, ed. a III-a, Enrico Amati et al., G. Giappichelli Editore, Torino, 2016, p. 28.

¹¹ G. Werle, *op. cit.* [nota 2], pp. 107-108.

¹² P. De Stefani, *Profili di diritto penale internazionale nella prospettiva dei diritti umani*, Eurooffset, Venezia, 2000, p. 27: „Geneza dreptului penal internațional se caracterizează printr-un statut de «supra-naționalitate», în sensul dezvoltării sale pe un plan ce implică raporturi juridice interstatale, dar care nu se limitează la acestea, dobândind dimensiuni de suveranitate ulterioară”.

¹³ TPIY, Camera de primă instanță (*Trial Chamber II*), *Procuror c. Dragan Nikolić*, cauza nr. IT-94-2-PT, Decizie privitoare la excepția de necompetență a Tribunalului formulată de apărare (*Decision on defence motion challenging the exercise of jurisdiction by the Tribunal*), 9 octombrie 2002, parag. 64.

¹⁴ J.P. Pierini, *Natura ed ambito di applicazione dello Statuto*, în *La Corte penale internazionale. Profili sostanziali e processuali*, V. Franchiotti (coord.), G. Giappichelli Editore, Torino, 2014, p. 2.

¹⁵ Art. 20 alin. (3) lit. a) și b) din Statutul CPI.